

Двоє Регамєїв – батько і син

Всупереч поширеній думці, в історії музики їх було лише двоє – батько і син. Свої твори обидва підписували так само: кожен із них був Костянтином Регамєєм. Відрізняли їх лише близькі люди, а пізніше – музикологи. Їхні кровні зв'язки об'єднував також Київ – багатокультурне столичне місто з великими традиціями польської культури.

Їхній прадід П'єр Франсуа Луї Регамей з Женєви, який походив із Лозанського патриціату в кантоні Vaud, в середині ХІХ сторіччя покинув Швейцарську Конфедерацію для того, щоб шукати нових ринків збуту на люксове взуття у Східній Європі. Вибрав Вільно (нині Вільнюс), до якого прибув у 1840 році. Розвиток такої діяльності виявився збитковим, однак прадід Регамєїв осів у Вільно на постійно. Почав давати лекції французької мови, одружився з вільнянкою Казімерою Богдановіч. Після переїзду до Києва вивчення французької мови стало підставою життя наступних поколінь Регамєїв. Професійна кар'єра та досконала діяльність привела їх до авторитетної праці професорами французької мови у І Київській гімназії. Однак, вони дотримувалися своєї швейцарської традиції і католицької релігії, а вирізняло їх те, що одружувалися виключно з польками. Стали представниками вищих міщанських сфер, яких цар відзначав за працю медалями; жили в добробуті дореволюційного Києва.

Костянтин Казимир Регамей у Києві

Із усталеного канону міщанських історій виламалося життя Костянтина Казиміра Фердинанда (батька), який народився у 1879 році в земних щедротях у Жмеринці біля Вінниці на Поділлі; на землях, що належали до Речі Посполитої після здобуття незалежності. При хрещенні отримав улюблене на польських кресах ім'я Казимір, а на його долі роль відіграла передчасна смерть батька – Родольфа Фелікса Габрієля. Після цієї події нову свою оселю віднайшов в Одесі – у завідувача станції Бухгольца, а позаяк у тому домі розмовляли польською, навчився жваво говорити цією мовою. Водночас, у 1897 році закінчив там гімназію. Вчився в університеті св. Володимира в Києві: у списку студентів відзначений у 1903-1904 навчальному році. Попри те, що у швейцарській родині музикантів не було, музика перемогла, і Костянтин Казимір подався до Петербурзької консерваторії, де потрапив до відомого класу фортепіано Анни Єсіпової – дружини Теодора Лешетицького. Крім піаністичних студій наслідком його

перебування в Санкт Петербурзі було одруження з Лідією, з якою там познайомився: забрав її з собою до Києва, де побралися в 1906 році. Лідія Ніколаєвна Браїлов-Славіч (1883-1964) мала складне шведсько-сербське походження, відзначалася сильним характером, була переконаною росіяночку.

Подружжя піаністів заложило на Фундуклеївській вулиці в Києві добре утриману музичну школу. Для того, щоб отримати офіційний дозвіл на її провадження, Костянтин Казимір склав цареві вірнопідданські документи, що документально підтверджують його походження.

Наступний етап – це перенесення школи на Пушкінську вулицю, № 32: нині там свій офіс має Національна спілка композиторів України. Регамеї там мешкали і проводили навчання, де в 1907 році народився їхній єдиний син Костянтин. Хоч був сином швейцарського батька, матір припильнувала, щоб він вихрестився у церкві та противилася його розмовам з батьком польською мовою. Водночас, поєднання батьківських генів вплинуло, напевно, на розвиток різноманітних талантів Костика, який визнавав, що народився у світі музики, бо його найперші спогади пов'язувалися з відлуннями музичної школи. Адже початкові засади музичної науки отримав від батьків, а пізніше, на прохання батька принагідних лекцій йому надав Рейнгольд Глієр (вчитель Лятошинського, Ревуцького, Прокоф'єва), бо Костя був обдарований надзвичайною піаністичною легкістю і музичним талантом.

Пісні Костянтина Казиміра

Крім педагогічної та концертної діяльності Костянтин Казимір виявив схильність до компонування. Не навчався композиції, але був піаністом із музичною фантазією, багато акомпанував і любив музикувати – як було прийнято в київських салонах. Спів у той час був найважливішим, виступ відомого співака, презентація пісні з текстом модного поета вислуховувалося з найбільшим зацікавленням. І саме в цьому матеріалі Костянтин Казимір виявив себе непересічними здібностями. Компонував пісні для голосу в супроводі фортепіано до віршів відомих російських поетів, таких як Семьон Надсон, Алексей Апухтін, Константін Роше, Леонід Андрюсон і Александр Пушкін. Збереглося десять пісень, поділених на чотири опуси, усі видані в 1910-1914 роках зусиллями видавництва Г. І. Індішка, яке обслуговувало Російське музичне товариство від Києва, через Москву, до Баку. Прецедентом є пісня *Мне снилось вечернее небо*, доповнена титулом *Bezbrzeżna mi przestrzeń się śniła* і підписана: «польські слова Генрик Зеленай». Автор польського перекладу походив із родини польських євангелістів – як Марія Зеленай, матір Костянтина Казиміра, тобто дружина померлого батька Родольфа. Історія та час розпорядилися так, що твори Костянтина Казиміра, що були видруковані, розпорошилися по Росії, Україні та по світі – важким був їх пошук, а деяких із них не знаємо дотепер. Найважливішими є його

пісні, цей жанр визначаємо романсом, що має ліричний або драматичний характер, класичну, симетричну будову. Вони виростають із традиції російського романсу, а його відгалуження інколи називають «міським романсом», близьким до простих, емоційних пісень про кохання чи сум, призначених до аматорського виконання в домашньому салоні. Коріннями сягають глибоко – аж до романтичних пісень Чайковського. Від пісень, повних привабливості, як *Зірка (Gwiazdka)* чи *Коліскова Ніни*, через драматичні та трагічні настрої *У найчорнішу ніч моєї розпуки (W noc najczarniejszą mojej rozpaczy)* чи *Знову я сам (Znów jestem sam)*, аж до характерної музичної перлини Костянтина Казимира *Я тут, Інезіля (Jam jest, Ineziljo)* – з вічним мотивом королівського кохання до гарної жінки низького стану, порушеним Пушкіним – відомим у російському пісенництві (Міхаїл Глінка був першим). Ця чудова іспанська серенада захоплює віртуозністю, ритмом і вогнем. На обкладинці нот *Інезілі* Костянтин Казимір написав присвяту: «своєму другові» вишуканим польським стилем, підтверджуючи своє вільне володіння польською мовою. Пісні Костянтина Казимира мають розгорнену класичну тональну гармонію та багату фортепіанну фактуру, репрезентуючи російську пісню в її синтетичному, можна сказати, ідеалізованому вигляді, будуючи підстави до сучасної пісенної творчості Глієра, Глазунова чи Рахманінова. Не позбавлена також рис індивідуальності Регамея, на що вказують розгорнена партія фортепіано або «вигаслі» коди напруги. Творчість Костянтина Казимира, головним чином салонна, нав'язувала до атмосфери свого часу і культури салонів заможного міщанства Києва. Це підтверджують присвяти композитора: Е. І. Мусатова-Куліженко, М. В. Бочаров, М. М. Філімонов – відомі оперні співаки; баронеса Сімановська (Шимановська ?) – хресна мати його сина, А. С. Замков і Д. С. Замкова – син і донька київського лікаря, також дружина Лідія. Його пісні були витримані в дусі дореволюційної «чудової епохи» з нотою декадентства, часом екзальтації. Ще не розкривають трагізму, знищення і повної безнадії, яких пізнали пізніше герої київських салонів і весь той світ (див. I. Newerly. *Zostało z uczty bogów*. PIW 1988).

Два фортепіанні твори, вміщені серед пісень, – зручні приклади ліричної салонної мініатюри, видані, подібно як пісні, Г. І. Індіркою. Ностальгічна *Chanson triste* присвячена згаданій баронесі «Mme Simanowsky», хресній матері Кості (хрещення відбулося в найдавнішій Десятинній церкві). *Improvisation* – це, радше, «імпровізаційна медитація» з плинною мелодичною течією в місці очікуваної віртуозності.

Розладдя в родині Регамеїв

Жовтнева революція і громадянська війна в Україні збурюють життєві шляхи родини Регамеїв. Лідія і Костянтин Казимір припиняють діяльність

школи і вирішують розлучитися. Ніхто з них не сподівався, що вже ніколи не зустрінуться, а батько ціле життя буде сумувати за сином. До сина у Варшаву, а після війни – до Лозанни, ніколи не дійшла вість про долю батька – він був переконаний, що той помер, засланий до гулагу.

Лідія Славівч пов'язує свою долю з польським офіцером Єжи Чеховічем, забирає Костика і вирішує виїхати до Варшави. Важка подорож через Крим, Болгарію, Румунію і Львів розтягується в часі. В 1920 році прибувають до Варшави. Костянтин Казимір подається до Таганрогу над Каспійським морем, де захворів, його доглядає одна з учениць – Махаріна, яка стає його другою дружиною.

Після повернення в 1922 році, Костянтин Казимір інтенсивно включається в музичне життя Києва. В Радіокомітеті працює відповідальним за роботу акомпаніаторів, опрацьовує численні оркестрові аранжування та диригує оркестрами. Як піаніст бере участь у циклі аудиторій, що наживо надаються зі студії, в якій відомий композитор Левко Ревуцький представляє історію форм вокальної музики різних епох. У Музично-драматичному інституті ім. М. Лисенка стає заслуженим професором фортепіано, де працює до 1934 року, коли цей інститут був ліквідований советською владою.

В одному з листів, що належать до багатой кореспонденції батька із сином у Варшаві в 1934 році Костянтин Казимір писав: «хочу почути, як ти граєш. Адже ніколи цілком не чув, як ти граєш, хоч мені казали, що чудово. А, може, ми дали б із Тобою концерт на два фортепіано? Чи пробував колись грати мій фортепіанний концерт? Правдоподібно, скоро буду його демонструвати в Спілці композиторів України, де я є відповідальним секретарем».

Жертва сталінізму

В 1936 році професор Костянтин Казимір Регамей отримує від комуністичної України розпорядження створити польський ансамбль пісні і танцю, і як експерт польської музики призначений його керівником. Скликає ансамбль, згромаджуючи молодь польського походження (переважно з Житомирського регіону) і розпочинає виступи. Це – трагічний час сталінських репресій. У 1937 році, на підставі листа членів ансамблю, НКВД розпочинають затримування, а 15 липня заарештовують самого керівника та ув'язнюють у київській тюрмі. Йому пред'явлено підозру в шпигунстві на користь «буржуазної Польщі», підсилену доводами, що він регулярно відвідував польське посольство в Києві. Це був правдивий факт, який Регамей відверто визнав. Пошта з України до Польщі не функціонувала і єдиним способом спілкування з родиною і сином у Варшаві, за яким дуже сумував,

була можливість переказу кореспонденції дипломатичним шляхом. Близько півроку тривало слідство і допити, 12 січня 1938 року Костянтину Казиміру було оголошено вирок смерті. Прохання про помилування найвищою владою НКВД у Москві було відхилене, вирок виконано розстрілом 20 січня опівночі. Місце захоронення невідоме.

Костянтин Регамей у Варшаві

Молодий Костянтин Регамей у Варшаві чується як у себе. Вдосконалює польську мову, отримує атестат у гімназії Замоїського. Власне професор класичних мов Станіслав Шаєр відкриває в нього неабиякий талант до мов – як класичних, так і сучасних. Згодом Регамей любив пригадувати, що «найважче вивчити перші п'ятнадцять мов, а потім це вже летить...». Він записується на подвійні студії класичної філології та філології орієнтальної у Варшавському університеті. Після їх завершення подається на післядипломні студії до *Ecole des Hautes Etudes* до Парижа. Повернувшись у 1934 році, отримує доцентуру у Варшавському університеті і стає викладачем орієнтальної філології. Відтоді університетський етос супроводжує його впродовж цілого життя.

В гімназійні та студентські роки Регамей обертався в інтелігентському та мистецькому середовищі земляцьких родин, частково прибулих до незалежної Польщі зі сходу. Знайомиться з російським емігрантом, старшим на десять років Владіміром фон Дервісом, що «занурений у символізм з легким нахилом до окультизму» і чинить на нього сильний вплив. Наділений гарним теноровим голосом, фон Дервіс виступає на багатьох концертах. Ще перед закінченням гімназії Костянтин починає komponувати для нього пісні на тексти російських поетів, також акомпанує на концертах. Таким чином виникають кілька пісень, шість з яких, забутих композитором, я відкрив в архіві у Лозанні в 90-х роках. Подані разом, вони не складаються в цикл, але вкупі, як *Юнацькі пісні* є збірником, що свідчить про своєрідний талант композитора, на дозрівання якого не мали спеціального впливу ні лекції теорії у Феліціана Шопського, ані фортепіано в Юзефа Турчинського. Можливо, є далекий вплив пісень батька – його пісень як музичної ідеї, котрі кількітній Костя міг чути в домі. Незвичний талант Регамея тепер виявився в опануванні форми прогресивної музичної мови, що виявився у сміливій, хроматизованій гармонії, породженій від захоплення Скрябіним. Пісні сина є ніби продовженням пісенної творчості батька на новому, сучасному етапі. На вибір модних текстів російських поетів Ніколая Гумільова, Вячеслава Іванова чи Ігоря Северяніна міг вплинути фон Дервіс. Але перша пісня *Просиш від мене пісеньку, мій пажу* (*Prosiłeś o piosenkę, mój paziu*) скомпонована до польського тексту, в рукописі підписаного E. W., (можливо це – Едвард Воронєцький). Але найбільш несподіваною є поява вірша Маріни Цвєтаєвої

Знову дзвони опівають храм... (*Znów dzwony opiewają chram...*), ще мало знаної на той час з решти поетів. Її трагічна у виразі поезія дала акцент до творення вишуканої, драматичної та мистецької пісні, що завершує цей цикл.

Однак, у 1921-1930 рр. молодий Костянтин, маючи незвичну вроджену технічну легкість, був найбільш охоплений піаністичною стихією. Занотовує неочікувану вість, що приступає до компонування вже третього фортепіанного концерту! На жаль, збереглися лише рукописи дрібніших творів, починаючи від незакінченої *Легенди*. Композитор охоче пише прелюдії, з яких представляємо: *Preludium – Andante non troppo* з 1920 року, *Preludium – Allegro appassionato* з 1921 і три малі прелюдії – недатовані, «хвилинні», зручно втілені в дуже просту форму. Про дві більші прелюдії сам композитор писав, що вони мають сильний вплив Скрябіна. Другій з них, у тональності C-dur, надавав більшого значення і присвятив її своїй матері Лідії Славіч для запису в лозаннському радіо в 1962 році.

Другим – крім прелюдій – преферованим типом творів Костянтина є настроєві анданте: два такі твори збереглися в його рукописах. Вони мають нараційний характер, походять ніби з вільної імпровізації. *Andante H-dur* було закінчене 1929 року в Серакові, підкраківському палаціку Владислава Кухарського (його молодша донька Анна вісім років згодом стане дружиною Регамея). Це твір у формі А-В-А¹, з характером ноктюрну *dolce*, нараційним і динамічним розвитком середньої частини *mosso – moderato* та поворотом теми в *tempo primo*. *Andante lugubre a-moll* – розпочате раніше, 1926 року в Щуках біля Цеханова (можна висловити припущення, що в домі, з якого Марія Склодовська виїхала до Парижа на студії) – було закінчене в 1930 році у Варшаві. Побудоване на тріольній темі – темі скорботи чи скарги, що дворазово повертається. У вислові дуже відчутна шляхетна цілість, водночас із простою прозорістю.

У зіставленні з піснями фортепіанні твори молодого Регамея є вдалим впровадженням до композиції. Попри те, що походять з того самого періоду, багатством гармонії і хроматизації не рівняються з фортепіанними партіями у піснях, їхній силі виразу, що виникають з інспірації поетичного тексту. Однак, вони цікаві як передвісники відкритого таланту композитора, що в майбутньому піде на той час невизначеним шляхом, одним із перших застосовуючи у ХХ сторіччі дванадцятитонову техніку.

Концертний етюд з 1933 року був наслідком спеціальних намірів композитора, прагнув щоб постав твір, який був би його візитівкою – показовою, блискучою, репрезентативною до його стилю. Власними зусиллями видав ноти у видавництві *Carischaw* у Мілані. Після повернення до Варшави представив *Концертний етюд* у колі приятелів, але, незважаючи на високий чинник віртуозності, етюд не знайшов ширшого зацікавлення.

Тоді композитор знеохотився і перестав компонувати, звертаючись до історичних і теоретичних зацікавлень. Так завершується перший, молодничий період його композиторських спроб. До композиції повертається десять років згодом, а творчий імператив каже йому найперше зосередитися на нещоденних *Перських піснях* і майже одночасно на новітньому *Квінтеті* (1942-1944), оригінальність якого засвідчив присутній на прем'єрі Вітольд Лютославський. Тим часом Регамей професійно зайнявся орієнтальною філологією, а також аналізом нової музики і писанням критичних розвідок. В другій половині 30-х років став у Польщі теоретиком нової музики, одним із найбільш цікавих і пристрасних коментаторів, що творять громадську думку. Це привело його до керівництва редакції місячника «Польська музика», яким керував до 1939 року.

Костянтин Регамей у Швейцарії, Польщі та в Україні

Подальша доля «польського швейцарця» вже добре відома і в глибині має глибоке прив'язання до обраної на стало батьківщини. Навіть попри те, що Регамей подався до Швейцарії (діяв як професор двох університетів та очолював найповажніші товариства і музичні інституції), у Польщі відчувалася присутність цього світлого «приятеля із Заходу» – хоча б на шпальтах преси, де брав голос завдяки партитурам, виданим у Польському музичному видавництві, та виконанням його творів.

Костянтин Регамей став найвидатнішим прогресивним композитором Романської Швейцарії, учасником європейських фестивалів і з особливою увагою «Варшавської осені». Послідовно стверджував своє розуміння індивідуальної мови – різноманітної стилістично, але яка при цьому має монолітний характер. Випрацював свій власний стиль, названий полістилізмом, а швейцарські критики підкреслювали його зв'язки з польською школою. Був творцем надзвичайної особистості, правдивим аристократом духу.

В 10-ту річницю смерті Костянтина Регамея сина, в 1992 році, під керівництвом піаністки проф. Барбари Гальської (1935-2020) відбулося десять камерних концертів – від Перемишля та Закопаного до Кракова та Варшави. В 1996 році – перші концерти з творами Регамея в Україні: у Києві, Дрогобичі та Львові. В 2007 році, в час 100-ї річниці його уродин, в рамках *19-х Міжнародних Днів музики краківських композиторів* мало місце перше польське виконання його останнього «твору життя» – кантати *Візії* (за пророком Даниїлом), презентованої також в Україні: в Ужгороді, Львові, Луцьку та Києві.

Костянтин Казимір Регамей батько, завдяки зусиллям доньки його другої дружини Махаріної та їхньої доньки Світлани у Москві, в 1956 році у

процесі політичної реабілітації був очищений від звинувачень і поновлений у доброму імені. Повернена до життя майже вся його камерна та вокальна творчість, вперше представлена публічно у Кракові в 2004 році, згодом у 2007 і 2008 роках у Києві та Вінниці, а в 70-ту річницю його смерті – на врочистих концертах у Кракові та Києві.

Голову не опускай, дивися доли в лице,

Смійся в очі, коли вітер в очі віє.

Бийся з життям і даш йому раду,

Кохай, вір, заховавши надію.

Зі слів невідомого поета до пісні «Кохай, вір і заховай надію», присвяченої К. К. Регамеєм дружині Лідії.

Бібліотеки, в яких віднайдено твори Регамеїв:

Університетська і Кантональна бібліотека в Лозанні,

Національна бібліотека України ім. Володимира Вернадського в Києві,

Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України в Києві,

Російська державна бібліотека в Санкт Петербурзі,

Головна бібліотека Музичної академії ім. Станіслава Монюшки в Гданьску,

Головна бібліотека Музичної академії ім. Кароля Шимановського в Катовіцах

Подяки:

Verena Monnier (Лозанна)

Лариса Івченко (Київ)

Ігор Щербаков (Київ)

Татьяна А. Устінова (Санкт Петербург)

Марек Васілевський (Гданьск)

Ришард Габрись (Катовіце)

Література:

Marek Andrzejewski, *Polski Szwajcar Konstanty Regamey*, Gdańsk 2016.

Katarzyna Naliwajek, *Wczesna twórczość pieśniowa Konstantego Regameya – w kręgu ezoteryki, erotyzmu, symbolizmu i katastrofizmu*, „Przegląd muzykologiczny” 2005 nr 5.

Jerzy Stankiewicz, *Jedność duchowa spuścizny Regameya*, „Secesja” 2006 nr 2.

Jerzy Stankiewicz, *Konstanty Regamey – nieutracona polskość*, w: *Muzykolog wobec dzieła muzycznego*, Kraków 1999.

Jerzy Stankiewicz, *Konstanty Regamey (1907-1982), indywidualność poliwalentna w: Donum Natalicum Studia Thaddeo Przybylski Octogenario Dedicata*, Kraków 2007.

Jerzy Stankiewicz, *Le destin tragique e dupère de Constantin Regamey*, “Schweizer Musikzeitung” 2017 n 6.

Переклад з польської Володимира Грабовського